

VI. POWIĄZANIE PLANU ROZWOJU LOKALNEGO ZE STRATEGIĄ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA I GMINY STĘSZEW

Wizja zrównoważonego rozwoju gminy

W strategii zrównoważonego rozwoju miasta i gminy Stęszew liderzy gminy opracowali następującą wizję gminy:

„Tak jak niegdyś, tereny dzisiejszej gminy Stęszew przemierzały ludy z północy i południa, wschodu i zachodu, tek obecnie tereny te odwiedzają przedsiębiorcy i turyści nie tylko z Polski. Na głównych drogach o wspaniałej nawierzchni przebiegających przez gminę można spotkać samochody o rejestracjach z całej Europy. Mimo, że ruch kołowy jest bardzo duży nikomu to specjalnie nie przeszkadza, przy drodze krajowej nr 5 ustawiono ekrany zabezpieczającej przed hałasem, wtargnięciem ludzi i zwierząt na jezdnię. W miejscach dotychczasowych przejść dla pieszych zbudowano bezpieczne kładki. Samochody napędzane są przeważnie paliwem ekologicznym. Gospodarstwa rolników indywidualnych dzięki zabiegom restrukturyzacyjnym stają się coraz większe a ich produkcja jest porównywalna z gospodarstwami Unii Europejskiej. Właściciele gospodarstw o mniejszym areale przestawiają swoją produkcję na kierunki bardziej pracochłonne (sadownictwo, warzywnictwo) będące bardziej opłacalnymi lub zakładają przedsiębiorstwa – zakłady działające w obrębie usług czy drobnej wytwórczości.

W związku z rozbudową przetwórstwa rolno – spożywczego, sprawnie funkcjonującymi zakładami usługowymi i drobnym rzemiosłem oraz rozwijającą się agroturystyką społeczeństwo gminy staje się coraz bardziej zamożne.

Wzrost zamożności społeczeństwa i bardzo ograniczone bezrobocie pozwalają na inwestowanie w rozwój szkolnictwa i pozaszkolnych form oświaty. Dobrze wyposażone szkoły, zwłaszcza w systemy komputerowe zaspokajają potrzeby środowiska. Powszechna dostępność internetu, oraz dobrze wyposażone biblioteki mają niewątpliwy wpływ na zwiększoną liczbę młodzieży kończącej studia wyższe.

Rozbudowana infrastruktura zgodna z wymogami ochrony środowiska, preferencyjna polityka gospodarcza gminy, są atrakcyjną ofertą dla inwestorów z zewnątrz. Powstają nowe zakłady pracy oraz wiele podmiotów gospodarczych ukierunkowanych na obsługę turystów, zarówno tych „minutowych” jak tych pozostających tu na dłużej. Dodatkowym atutem gminy jest bliskość Wielkopolskiego Parku Narodowego oraz osiągnięta po wielu zabiegach administracyjnych czystość jezior i otwartych cieków wodnych.

Dobrze zadbane, ładne architektonicznie osiedla domów jednorodzinnych z pełnym uzbrojeniem infrastrukturalnym są atrakcyjną ofertą dla mieszkańców zatłoczonego Poznania.

A wszystkie te działania, zabiegi i decyzje naszego Samorządu mają jeden cel, aby każdy mieszkaniec gminy uważał, że Ziemia Sęszewska jest jedynym miejscem na świecie, gdzie chciałby doczekać się wnuków.”

Oczekiwania w zakresie przyszłego stanu gminy przedstawiono dodatkowo w formie poniższego zestawienia.

Wizja gminy Sęszew w 2015 r.

Gospodarka	Sfera społeczna	Środowisko przyrodnicze	Infrastruktura techniczna
Liczne, nowoczesne zakłady pracy.	Silne więzi społeczne.	Dobrze zachowane środowisko przyrodnicze.	Bezpieczny ruch kołowy.
Dobrze zorganizowane i opłacalne rolnictwo.	Ziemia Sęszewska małą Ojczyzną.	Czyste jeziora.	Zmodernizowane drogi krajowe.
Wysoki poziom przetwórstwa rolno – spożywczego.	Niskie bezrobocie.	Czysta woda w Samicy Sęszewskiej.	Uporządkowana gospodarka wodno – ściekowa.
Dobrze prosperujące obiekty rekreacyjne i turystyczne.	Wysoki poziom oświaty.	Czyste i piękne zagrody.	Zadbane drogi lokalne.
Pełne pokrycie potrzeb w zakresie usług produkcyjnych.	Aktywna działalność kulturalna.	Zadbane miejsca publiczne.	Pobudowane chodniki na terenach o zwartej zabudowie.
Duży ruch turystyczny.	Dobrze zorganizowana opieka zdrowotna.	Piękny Wielkopolski Park Narodowy.	Zmodernizowane stacje poboru i uzdatniania wody.
Skuteczny marketing gminy.	Dobra opieka społeczna. Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców. Brak patologii społecznych.		Wygodne połączenia komunikacyjne. Czynna linia kolejowa. Atrakcyjna baza sportowo – rekreacyjna.

Źródło: Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Sęszew

Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Sęszew urzeczywistnia wprost wizję gminy w zakresie środowiska przyrodniczego i infrastruktury technicznej, a poprzez ich wpływ również pośrednio wizję w zakresie sfery gospodarczej i społecznej.

Zgodność Planu z celami Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Stęszew

Opracowany Plan Rozwoju Lokalnego realizuje cel nadrzędny Strategii Zrównoważonego Rozwoju, a mianowicie:

WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW GMINY

oraz cel główny:

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ SPOŁECZNO - GOSPODARCZY GMINY

Zadania inwestycyjne ujęte w Planie Rozwoju Lokalnego są spójne z celami strategicznymi i operacyjnymi do 2015 roku:

Cel strategiczny 1 : Rozwój sektora rolno – spożywczego w gminie.

- Cele operacyjne:
- 1.1. Nowoczesne rolnictwo.
 - 1.2. Budowa i rozwój zakładów przetwórstwa rolno – spożywczego.
 - 1.3. Pozarolnicze źródła dochodów dla ludności wiejskiej.

Cel strategiczny 2:Sprawny system edukacji społeczeństwa.

- Cele operacyjne:
- 2.1 Dobra opieka przedszkolna.
 - 2.2. Nowoczesne szkolnictwo.
 - 2.3. Doksztalcanie zawodowe dorosłych mieszkańców gminy.

Cel strategiczny 3:Gospodarka wodno – ściekowa bezpieczna dla środowiska.

- Cele operacyjne:
- 3.1. Gospodarka wodna.
 - 3.2. Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków.

Cel strategiczny 4 :Bezpieczny ruch kołowy i sprawna komunikacja.

- Cele operacyjne:
- 4.1. Droga krajowa nr 5 bezpieczna i nieuciążliwa dla mieszkańców miasta i gminy.
 - 4.2. Modernizacja dróg powiatowych i lokalnych.
 - 4.3. Usprawnienie połączeń komunikacyjnych.

Cel strategiczny 5 :Stęszew gminą otwartą i dobrze promowaną.

- Cele operacyjne:
- 5.1. Gmina przyjazna dla inwestorów.
 - 5.2. Rozwój turystyczny gminy.
 - 5.3. Profesjonalny marketing gmin

Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Stęszew realizuje wprost cel strategiczny nr 3: „Gospodarka wodno – ściekowa bezpieczna dla środowiska” oraz cel strategiczny nr 4 „Bezpieczny ruch kołowy i sprawna komunikacja” a poprzez ich wpływ również pośrednio pozostałe cele strategiczne Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Stęszew.

VII. ZGODNOŚĆ PLANU Z INNYMI DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI

Cele i zadania Planu Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Stęszew na lata 2004 – 2006 z perspektywą do 2013 roku są zgodne z zapisami takich dokumentów jak:

- Narodowy Plan Rozwoju.
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego.
- Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego.
- Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacji i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich.

Cele Planu są spójne z osiami Narodowego Planu Rozwoju: wspieranie konkurencyjności sektora przemysłu i usług, rozwój zasobów ludzkich i zatrudnienia, tworzenie warunków do zwiększenia poziomu inwestycji, promowanie zrównoważonego rozwoju i spójności przestrzennej, przekształcenia strukturalne w rolnictwie i rybołówstwie.

Cele strategicznego rozwoju gminy są zgodne z kierunkami rozwoju województwa wielkopolskiego przyjętymi w „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego”.

Generalnymi celami strategicznymi w województwie wielkopolskim są:

- zapewnienie mieszkańcom warunków do podwyższonego poziomu życia,
- zwiększenie konkurencyjności gospodarki w stosunku do innych regionów Europy,
- wzrost wewnętrznej integracji i istotna poprawa jakości przestrzeni,
- dostosowanie potencjału, struktury i organizacji województwa do wyzwań XXI wieku i wymagań jednoczącej się Europy.

Rozwiązanie głównych problemów gminy i jednocześnie realizacja jej celów strategicznych będzie uzależniona od stopnia wsparcia finansowego z funduszy strukturalnych UE i innych środków publicznej pomocy finansowej.

Miasto i gmina Stęszew jest lokalnym ośrodkiem gospodarczym i obszarem wiejskim, dlatego liderzy gminy planują wsparcie finansowe rozwoju gminy ze środków Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, a zwłaszcza z priorytetu nr 3 „Rozwój Lokalny” działanie nr 1 „Infrastruktura lokalna”. Przewiduje się pomoc finansową na realizację projektów inwestycyjnych z zakresu infrastruktury technicznej, zwłaszcza drogowej i infrastruktury środowiskowej. W rozwoju rolnictwa i sfery agrobiznesu w gminie duże znaczenie będzie miała pomoc finansowa przewidziana w całym Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”.

VIII. OCZEKIWANE WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘĆ PLANU ROZWOJU LOKALNEGO

Do oceny osiągnięć niniejszego Planu będą zastosowane trzy grupy wskaźników;

- wskaźniki produktu – odnoszące się do rzeczywistych, mierzalnych materialnie efektów zadania inwestycyjnego;
- wskaźniki rezultatu – odpowiadające bezpośrednim efektom wynikającym z realizacji zadania inwestycyjnego;
- wskaźniki oddziaływania – obrazujące długoterminowe i szeroko rozumiane zmiany w sferze społeczno – gospodarczej i w środowisku naturalnym.

Zbiorcze wskaźniki dla poszczególnych grup zadań inwestycyjnych przedstawia poniższa tabela.

**Oczekiwane wskaźniki osiągnięć
Planu Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Stęszew w latach 2004 – 2006**

Nazwa zadania	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu	Wskaźniki oddziaływania
Rozbudowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Stęszew	- długość sieci kanałów ściekowych 4552 mb, - długość przykanalików 1381,5 mb - 3 przepompownie ścieków	- ilość oczyszczonych ścieków z tego terenu w 52,8 m ³ na dobę - ilość ścieków oczyszczonych i odprowadzonych w roku w 19272m ³ - obszar przygotowanych terenów pod aktywizację gospodarczą – 100 ha	- poprawa jakości wód gruntowych - ochrona WPN - poprawa czystości wód jezior i rzeki Warty, - wzrost atrakcyjności gospodarczej terenów wiejskich
Budowa sieci wodociągowej z przyłączami w Antoninie oraz remont sieci wodociągowej na terenie gminy Stęszew	- długości sieci wodociągowej (rury PCV fi 90): 2645 mb - przyłącza (rury PE fi 32, 63) : 155 mb -długość wyremontowanej sieci wodociągowej : 6010 mb - długość - wyremontowanych przyłączy: 3617 mb	- liczba gospodarstw domowych włączonych do nowej sieci w Antoninie - 4 - liczba gospodarstw rolnych włączonych do sieci -2 + warsztat + firma OXYTOP -liczba gospodarstw domowych z wyremontowanymi przyłączami - 214	- poprawa jakości życia mieszkańców, - wzrost atrakcyjności gospodarczej terenów wiejskich - poprawa stanu zdrowia ludności i zwierząt gospodarskich
Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Modrze	- długość sieci kanalizacyjnej 6696 mb, - długość przykanalików 2007 mb - 2 przepompownie ścieków	- ilość oczyszczonych ścieków w 72,4 m ³ na dobę - ilość ścieków oczyszczonych i odprowadzonych w roku w 26426 m ³	- poprawa jakości wód gruntowych - ochrona WPN - poprawa czystości wód jezior i rzeki Warty, - wzrost atrakcyjności gospodarczej terenów wiejskich

Budowa oczyszczalni ścieków w miejscowości Witobel	- jedna oczyszczalnia - moc przerobowa oczyszczalni na dobę w max. 2500 m ³	- docelowa liczba gospodarstw domowych obsługiwanych przez oczyszczalnię -3250 - docelowa ilość ścieków oczyszczonych 4 745 000 m ³ w okresie 1 roku	- poprawa jakości wód gruntowych - zmniejszenie zrzutu ścieków nieczyszczonych - poprawa zdrowotności mieszkańców
Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Dębno , Dębienko i cz. m Sęszew	- długość sieci kanalizacyjnej 6150,5 mb - długość przykanalików 1292 mb - przepompownie ścieków	- ilość oczyszczonych ścieków w 95 m ³ na dobę - ilość ścieków oczyszczonych i odprowadzonych w roku w 34310 m ³ - obszar przygotowanych terenów pod aktywizację gospodarczą - 50 ha	- poprawa jakości wód gruntowych - ochrona WPN - poprawa czystości wód jezior i rzeki Warty, - wzrost atrakcyjności gospodarczej terenów wiejskich
Rozbudowa oczyszczalni ścieków w Strykowie.	- jedna rozbudowana oczyszczalnia ścieków	- ilość ścieków oczyszczonych w okresie roku obecnie -36 500 m ³ docelowo -310 250 m ³ - liczba gospodarstw domowych obsługiwanych przez oczyszczalnię obecnie-325 , docelowo :1575	- poprawa jakości wód gruntowych - zmniejszenie zrzutu ścieków nieczyszczonych - poprawa zdrowotności mieszkańców
Przebudowa drogi gminnej Wielkawiś - Mirosławki w miejscowości Wielkawiś	-długość zmodernizowanej drogi 800 m - długość kanalizacji deszczowej 645 mb - nośność zbudowanej drogi -100 KN/ oś	- liczba korzystających z drogi po modernizacji w okresie 1 roku – 155 000 pojazdów	- poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu kołowego - zmniejszenie zużycia paliwa i emisji spalin - uregulowanie stosunków wodnych bezpośrednio przy drodze - poprawa integralności terytorialnej gminy - wzrost atrakcyjności gospodarczej
Budowa drogi gminnej Modrze – Sęszew w miejscowości Twardowo	-długość zmodernizowanej drogi 1115 m - nośność zbudowanej drogi -100 KN/ oś	- liczba korzystających z drogi po modernizacji w okresie 1 roku – 77 500 pojazdów	- poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu kołowego - zmniejszenie zużycia paliwa i emisji spalin - uregulowanie stosunków wodnych bezpośrednio przy drodze - poprawa integralności terytorialnej gminy - wzrost atrakcyjności gospodarczej

IX. PLAN FINANSOWY NA LATA 2004 – 2006

Nazwa zadania	źródło pochodzenia	Planowane nakłady (PLN)			Razem 2004 – 2006 (PLN)
		2004	2005	2006	
Rozbudowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Stęszew	budżet gminy	93 750	245 250	268 650	607 650
	budżet państwa	62 500	163 500	179 100	405 100
	środki UE	468 750	1 226 250	1 343 250	3 038 250
	RAZEM	625 000	1 635 000	1 791 000	4 051 000
Budowa sieci wodociągowej z przyłączami w Antoninie oraz remont sieci wodociągowej na terenie gminy Stęszew	budżet gminy	142617	186450	–	329067
	budżet państwa	95078	124300	–	219378
	środki UE	713085	932250	–	1645335
	RAZEM	950 780	1 243 000	–	2 193 780
Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Modrze	budżet gminy	186 600	344 400	–	531 000
	budżet państwa	124 400	229 600	–	354 000
	środki UE	933 000	1 722 000	–	2 655 000
	RAZEM	1 244 000	2 296 000	–	3 540 000
Budowa oczyszczalni ścieków w miejscowości Witobel	budżet gminy	240000	1 800 000	1 128 000	2 952 000
	budżet państwa	–	4 200 000	2 632 000	6 832 000
	środki UE	–	–	–	–
	RAZEM	240 000	6 000 000	3 760 000	10 000 000

Nazwa zadania	Planowane nakłady (PLN)				Razem 2004 – 2006 (PLN)
	źródło pochodzenia	2004	2005	2006	
Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Dębno, Dębienko i części miasta Sęszew	budżet gminy	474 000	–	–	474 000
	budżet państwa	316 000	–	–	316 000
	środki UE	–	950 000	1 420 000	2 370 000
	RAZEM	790000	950 000	1 420 000	3 160 000
Rozbudowa oczyszczalni ścieków w Strykowie	budżet gminy	–	–	120 000	120 000
	budżet państwa	–	–	80 000	80 000
	środki UE	–	–	600 000	600 000
	RAZEM	–	–	800 000	800 000
Przebudowa drogi gminnej Wielkawiś - Mirosławki w miejscowości Wielkawiś	budżet gminy	–	237 000	–	237 000
	budżet państwa	–	158 000	–	158 000
	środki UE	–	1 185 000	–	1 185 000
	RAZEM	–	1 580 000	–	1 580 000
Budowa drogi gminnej Modrze – Sęszew w miejscowości Twardowo	budżet gminy	–	–	105 750	105 750
	budżet państwa	–	–	70 500	70 500
	środki UE	–	–	528 750	528 750
	RAZEM	–	–	705 000	705 000

Uwaga: planowana wysokość udziału pomocy finansowej z ZPORR może ulec zmianie w przypadku wprowadzenia zmian w poziomie dofinansowania projektów z działania 3.1. „Obszary wiejskie”.

X. SYSTEM WDRAŻANIA

Za realizację Planu odpowiedzialny jest Burmistrz Gminy, który nadzoruje proces przygotowania, realizacji i odbioru zadań inwestycyjnych. Burmistrz dokona podziału zadań pomiędzy podległe jednostki organizacyjne, jakie wynikają z dokumentu Planu.

W związku z przewidywanym wsparciem finansowym z ZPORR Burmistrz wystąpi w odpowiednim czasie z wnioskami o pomoc finansową do Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu. Podejmować będzie kluczowe decyzje związane z przeprowadzeniem postępowań o zamówienie publiczne na wykonanie poszczególnych projektów budowlanych i dostaw usług.

Burmistrz będzie także przedkładał projekty zmian w planie finansowym gminy w dostosowaniu do bieżących potrzeb inwestycyjnych. Jeżeli zajdzie konieczność Rada Miejska będzie podejmować uchwały nowelizujące Plan.

XI. SPOSOBY MONITOROWANIA, OCENY I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ

Monitoring Planu

Realizacja Planu będzie systematycznie monitorowana w celu oceny stopnia zaawansowania wykonania poszczególnych zadań inwestycyjnych i ich zgodności z założeniami projektowymi.

Za monitorowanie realizacji Planu jest odpowiedzialny Burmistrz Gminy. Zadaniem Urzędu Miejskiego będzie systematyczne monitorowanie realizacji poszczególnych zadań inwestycyjnych, przygotowanie koniecznych zmian w Planie oraz przygotowanie okresowych ocen realizacji Planu. Zadaniem inspektora ds. pozyskiwania środków z UE będzie opracowanie dokumentacji związanej z dotacjami do inwestycji dofinansowywanych z sektorowych programów operacyjnych.

Opracowywane będą raporty z realizacji zadań zgodnie z procedurą raportowania określoną w ZPORR, działanie 3.1. „Obszary wiejskie” w przypadku zadań dofinansowywanych z tego Programu.

Ocena Planu

Ocena realizacji Planu pod względem merytorycznym dokonywana będzie przez Burmistrza na podstawie sprawozdań z wykonania zadań inwestycyjnych opracowanych przez Wydział Budowlany Urzędu Miejskiego.

Ocena wykonania Planu pod względem finansowym dokonywać się będzie na podstawie sprawozdań finansowych z wykonania Planu. Ocena Planu dokonywana będzie na zakończenie każdego roku budżetowego przez Radę Miejską.

Współpraca pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi

Współpraca organów samorządu Gminy, przedsiębiorców i przedstawicieli organizacji pozarządowych ma na celu inspirowanie wspólnych przedsięwzięć służących zrównoważonemu rozwojowi całej gminy. Organizowane będą seminaria i szkolenia na temat zasad korzystania z pomocy finansowej UE przewidzianej w sektorowych programach

operacyjnych. Proponuje się zorganizowanie seminariów o rodzajach pomocy finansowej dla sektora małych przedsiębiorstw oraz dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Dla organów Gminy duże znaczenie będą miały opinie i oceny partnerów społecznych o planowanych zadaniach inwestycyjnych w aspekcie ich wpływu na poprawę warunków życia ludności oraz warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich.

Współpraca pomiędzy organami gminy a sektorem prywatnym i partnerami społecznymi polegać będzie na:

- organizowaniu corocznych spotkań dyskusyjnych o kierunkach rozwoju gminy,
- bieżącej wymianie informacji z partnerami gospodarczymi i społecznymi bezpośrednio zainteresowanymi poszczególnymi przedsięwzięciami inwestycyjnymi.

Public Relations Planu

Informacje o Planie i jego realizacji będą podawane do publicznej wiadomości poprzez:

- publikacje informacji w czasopiśmie gminnym „Wieści Stęszewskie”,
- publikacje informacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego w Stęszewie,
- informacje o Planie przez Burmistrza Gminy i pracowników Urzędu Miejskiego na różnego rodzaju spotkaniach środowiskowych z mieszkańcami gminy,
- wydawanie specjalnych publikacji, biuletynów o gminie,
- wizualne oznaczanie obiektów zrealizowanych w ramach Planu.

Szczególne znaczenie w promocji Planu będzie miało bieżące przekazywanie informacji sołtysom, radnym powiatu poznańskiego i radnym Sejmiku Województwa Wielkopolskiego.

Wykorzystane dokumenty:

1. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Stęszew – Urząd Miejski Stęszew 2000.
2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego – Sejmik Województwa Wielkopolskiego Poznań 2000.
3. Narodowy Plan Rozwoju.
4. Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004 – 2006.
5. Program Ochrony Środowiska Województwa Wielkopolskiego na lata 2002 – 2010 – Sejmik Województwa Wielkopolskiego Poznań 2002.
6. Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Wielkopolsce – Sejmik Województwa Wielkopolskiego Poznań 2000.
7. „Ważniejsze dane o podregionach, powiatach i gminach województwa wielkopolskiego” – US w Poznaniu 2003
8. Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejsko – wiejska Stęszew US Poznań 2002.
9. Dane Banku Danych Regionalnych – Urząd Statystyczny Warszawa
10. Dane Powiatowego Urzędu Pracy w Poznaniu.